

36. Путешествия игумена Даниила по святой земле в начале XII в. (1113 – 1115) / Изд. Археогр. ком. под ред. А.С. Норова. – СПб. Типография Императорской академии наук, 1867. – 196 с.
37. Путешествия игумена Даниила по святой земле в начале XII в. (1113 – 1115 pp.) / [под ред. А.С. Норова]. – СПб.: Изд. Археографической комиссии, 1867.
38. Пыпин А. Паломничество и путешествия для старой письменности / А.Пыпин // Вестник Европы. – Август, 1896. – Книга 8. – С. 715-722.
39. Пыпин А.Н. История русской литературы / А.Пыпин. – М.: Типография Императорской академии наук, 1898. – Т.1. – С. 271-378.
40. Рузский Н. Сведения о рукописях, содержащих в себе Хождение в Святую Землю русского игумена Даниила в начале XII века / Н.Рузский // Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при московском университете. – 1891. – Кн.3. – Отд. 2. – С.129-133.
41. Сахаров И. Путешествие игумена Даниила по святым местам в начале XII века / И.Сахаров // Путешествия русских людей в чуждые земли. – СПб, 1837. – Ч.1. – С. 1-90.
42. Соловьев С.М. Сочинения в 18 книгах / С.М. Соловьев. – М.: Мысль, 1988 – Кн. 1. История России с древнейших времен. – 1988. – 797 с.
43. Сперанский М.Н. История древней русской литературы / М.Н. Сперанский. – М.: Типография Императорской академии наук 1914. – 324 с.
44. Тихонравов Н.С. Паломничество на Руси / Н.С. Тихонравов // Русская классическая библиотека. – 1896. – Вып. XXIV. – С. 21-46.
45. Тихонравов Н.С. памятники отечественной русской литературы / Н.С. Тихонравов. – М.: Типография Императорской академии наук, 1863. – Т.1. – 358 с.
46. Хождение игумена Даниила в Святую Землю в начале XII в. / Изд. подг. О.А. Белоброва, М.Гардзанити, Г.М. Прохоров, И.В. Федорова. – СПб.: Издательство Олега Абышко, 2007. – 416 с.
47. Шевырев С. История русской словесности, преимущественно древней. Курс лекций / С.Шевырев. – М.: Университетская типография, 1846. – Т. 1. – Ч. 1.– 341 с.

Victor Muderevych

Pilgrimage Daniel abbot experience and interpretation research studies nineteenth century

The article analyzes the research examining the abbot Daniel pilgrimage to the Holy Land. Research studies XIX century devoted to the study of source text and textual pilgrim. At this time the scientific use was introduced a synthetic version of the «origin Abbot Daniel» and made his critical analysis.

Keywords: pilgrimage, the Holy Land, Daniel, Jerusalem.

Надійшла до редакції 26.03.2015 р.

УДК 27(41),,04/10”

© Віталій Бучовський
(Чернівці)

ХРИСТИЯНСЬКА ЦЕРКВА НА БРИТАНСЬКИХ ОСТРОВАХ ПІД ЧАС АНГЛОСАКСОНСЬКИХ ЗАВОЮВАНЬ

У статті аналізуються основні етапи англосаксонських завоювань на Британських островах та розглядається становище християнства у цей період.

Ключові слова: Британські острови, англосакси, християнство, Церква, гептархія.

Актуальність проблеми. Історія Середньовіччя починається з падінням Римської імперії. Перехід від античної цивілізації до Середньовіччя був обумовлений, по-перше, розпадом Західної Римської імперії, по-друге – Великим переселенням народів (з IV по VII ст.). Третім і найважливішим чинником, що визначив процес становлення європейської культури, стало християнство. Християнство стало не тільки її духовною основою, а й тим інтегруючим початком, який дозволяє нам стверджувати про західноєвропейську культуру як про єдину цілісну культуру. Таким чином, середньовічна культура – це результат складного, суперечливого синтезу античних традицій, культури варварських народів і християнства. Однак вплив цих трьох початків

середньовічної культури на її характер не був рівнозначним. Домінантою середньовічної культури стало християнство, яке виступало як нова світоглядна опора світосприйняття і світовідчуття людини тієї епохи, що зумовило формування середньовічної культури як цілісності.

Таким чином, **метою** даної статті є аналіз основних етапів завоювань англосаксонськими племенами Британських островів і стан християнства тут у цей період. З означеної мети перед нами було поставлено наступні **завдання**: проаналізувати становище на Британських островах під час занепаду Римської імперії; висвітлити основні етапи проникнень сюди англосаксонських племен та їх роль у формуванні суспільства; визначити основні форми діяльності Церкви на островах у зазначений період.

Для вирішення поставлених завдань нами було залучено певну кількість історичних **джерел**, зокрема праці Беди Досточтимого, Гільдаса Премудрого, Неннія, Тацита, "Англосаксонські хроніки". А для всебічного розгляду питань опрацьовано і історіографічну літературу відомих російських, англійських, шотландських та ін. науковців (Д.Вільсона, М.Діллона, Н.Чедвік, І.Хендерсон, Ф.Стентора, А.Глебова тощо).

Виклад основного матеріалу. Римська імперія протягом багатьох століть утримуючи під своїм контролем Європу та Азію, вже у IV ст. була ослаблена внутрішніми міжусобицями і політичними інтригами, тому і не могла протистояти набігам варварів. Великі зміни не могли не торкнутися і Британських островів. Ослаблений Рим поступово давав зрозуміти британцям, що прийшов час самостійності. Наприкінці першого десятиріччя V ст. об'єднана армія вандалів, аланів і свевів вторглася в Галлію і спустошувала її. Це стало відчутним і на теренах Британії. Пізньоримський історик Амміан Марцеллін під 367 р. описує це так: „...Британія внаслідок повстання варварів опинилася в страшній небезпеці ... у цей час пікти ..., а також вельми войовничий народ аттакоти і скотти блукали скрізь і грабували, ... забирали людей у полон, вбивали і все спустошували” [1, с.316]. Римський імператор Гонорій не робив ніяких зусиль, щоб допомогти, тому британці вибрали собі власного імператора Константина, який спробував запобігти вторгненню варварів до Британії, а разом врятувати і Галлію від розорення. Проте його армія була розбита, і британці відправили посольство до Гонорія. Той наказав британцям „самим захищати свої кордони”, і на тому римська влада у Британії закінчилася.

Життя у незалежній Британії мало чим відрізнялося від умов у Британії римській: міста продовжували процвітати, багатії жили за римськими порядками тощо. Бриттська знать стала перетворюватися на земельних магнатів, які вели боротьбу за землю і рабів. Це призвело до жорстоких міжусобиць, які, на початках, не заважали тим, хто стояв від них осторонь. Але таке становище було затишшям перед бурею. Підкорившись Риму, британці знайшли спокій і цивілізацію, але розучилися битися за свободу. Тому кінець IV ст. став для британців початком великої скорботи: сусіди нападали на британські землі, спалюючи, грабуючи і вбиваючи. Бритти спішно намагалися організувати оборону: створювати озброєні загони, зводити оборонні укріплення, стіни й фортеці. Проте, вчорашні римські піддані не могли щось протиставити войовничим піктам, які ніколи не припиняли боротьбу з римлянами і тепер уже не робили відмінності між завойовниками та їхніми прислужниками. Крім того, їм на допомогу ще й прийшли ірландські скотти. Описуючи тогочасні обставини в країні, Гільдас Премудрий відзначав: „Британія має своїх королів, але вони є в ній тиранами; у неї є свої судді, але вони займаються грабунками й порушенням законів... Вони ведуть війни, але війни громадянські і несправедливі” [4, с.269].

З середині V ст. бритти змогли досягнути певної єдності й створили так зване „королівство лоргів” на чолі з Вортигерном. У 453 р. вони розбили ірландських поневолювачів. Після цього набіги скоттів та піктів припинилися, але через деякий час вони відновили свої спустошення і вже у другій чверті V ст. бритти постали перед необхідністю шукати наймані сили для відбиття їхніх нападів.

Загалом вимальовується достатньо чітка картина англосаксонського завоювання Британії. На думку Ф.Стентона, саме через незмогу витримати натиску піктів і ведучи постійно міжусобні війни, бритти вирішили покликати на допомогу германців [20, с.233]. Сам Гільдас (а за ним і Беда Досточтимий) говорить, що в той час, як британські землі грабувалися піктами, всі радники разом

з верховним диктатором (королем) запросили до країни войовничих ютів під керівництвом двох братів – Хенгіста і Хорзи, „проклятих і зненавиджених Богом і людьми, ... щоб вони прогнали північні народи... Що за повне затуманення розуму! Що за безнадійна і злісна лінь думки!” [4, с.265]. В „Історії бриттів” Неннія легенда отримує подальший розвиток: мова йде про любов Вортигерна до дочки Хенгіста і про те, що за її руку був відданий Кент (449 – 450 рр.) [7, с.22].

Згадані автори „Церковної історії народу англів” і „Про загибель і підкорення Британії” ставилися до цього запрошення критично, бо вже, живучи пізніше після тих подій, бачили їхні наслідки. Але тоді це запрошення носило офіційний характер, і англосакси спочатку були покликані, щоби в якості найманців давати відсіч піктським набігам, отримуючи фіксовані щомісячні виплати. Така практика, як описує її Гільдас, була досить регулярною, а дії тирана (у Беди Досточтимого – це Вортигерн) носили абсолютно конституційний характер. Тому донедавна традиційно вважалося, що перший озброєний загін германців прибув у Британію в середині V ст., а саме у 449 р., про що свідчить запис у „Англосаксонській хроніці” [2, с.223].

Але відносно недавно у наукових колах почали з’являтися відомості про присутність германських племен на території островів задовго до офіційного запрошення. Зокрема, на цьому наполягає російський дослідник А.Глебов [10] та англійські науковці В.Беккен [8] і Д.Вільсон [9]. Вони, на основі численних археологічних знахідок, вказують на те, що задовго до V ст. германські загони перебували в тій області, що пізніше стала називатися Англією. Римляни використовували допоміжні загони зі всього світу, щоб забезпечити гарнізони достатньою кількістю війська. До IV ст. вони вербували германські війська під керівництвом своїх власних полководців і спорядженням. Знахідки засвідчують, що германські дружини охороняли міста і дороги у Британії, починаючи з IV ст. Багато кераміки, яка ідентифікує германців, було знайдено на „Саксонському Березі”, де були також розміщені допоміжні загони [10]. Знайдені кладовища кремацій англосаксів датуються часовими межами ще задовго до кінця римського правління у Британії. Ці ранні кладовища зазвичай концентрувалися біля римських міст, фортів або доріг [17, с.22].

Виходячи з цього, можна, принаймні, припустити, що у другій половині IV ст. сакси підтримували з римською Британією цілком мирні відносини. Підтвердженням цьому припущенню є те, що вже у першій половині того ж століття здійснювалася практика запрошення до лав допоміжних військ найманців з континенту, у тому числі й англосаксів, що були розквартировані на острові [15, с. 98-114].

Таким чином, уже з III ст. англосакси вступили у тісні контакти з Британією, а до моменту падіння тут влади Риму германський вплив у багатьох сферах життя відчувався впродовж уже цілого ряду поколінь. Взаємостосунки кельтів і германців у цей час, природно, були неоднакові: від відкритого ворогування до мирного співіснування.

За версією Беди Досточтимого, у Британію були запрошені англи, сакси і юти. Перші заселили східну Англію на північ від Темзи, другі – південну, а треті зайняли Кент та острів Уайт [3, с.21]. Крім згаданих народів, у завоюванні брали участь й інші племена, а саме фризи і ругії. Використовуючи інформацію із франкських джерел, Прокопій називав жителів Британії англами, фризами і бриттами [19, с.47]. Фризи Прокопія, на думку Стентона, були включені у британські джерела разом із саксами [20, с.5-6]. Археологічні знахідки, на погляд В. Беккерна, свідчать про участь в інвазіях свевів, алеманнів і данів. Крім того, дослідник Дж. Майєрз, вивчивши деякі літературні джерела, вказує також на можливість присутності серед іммігрантів франків [19, с.221-241].

Археологічні матеріали також не підтверджують чіткого розмежування областей розселення кожного з племен. Схожість звичаїв, предметів побуту, озброєння, типів житла виникла, напевно, ще у період великого переселення народів (IV – V ст.), коли племінні розбіжності між англами і саксами, а в значною мірою і між ютами, почали зникати. Наприкінці IX ст. король Альфред Великий, представник західносаксонської (уессекської) династії, що об’єднала більшу частину Англії під своєю владою, називає свою мову „англською” (англійською), а своїх підданих – жителів південної і середньої Англії – „англійцями” [11].

Звичайно, що спершу германці допомагали бриттам у їхній визвольній боротьбі, отримуючи за це родючі землі у користування. Але п'ять послідовних записів в „Англосаксонській хроніці” від 455 по 473 рр. говорять про виникнення конфлікту синів Вітегізеля Хенгістом і Хорзою, вождями прибулих германців з Вортигерном (можливо, германці почали діяти у власних інтересах, а не в інтересах місцевої знаті). Також іде мова про заснування Хенгістом королівства в Кенті та його масштабні військові дії разом із сином Еском проти валлійців, які „втікали від англів, як від вогню” [2, с.223].

У 477–491 рр. з'являються нові загони германців, яких, здається, уже ніхто не запрошував. З „Англосаксонської хроніки” ми дізнаємося, що саксонський вождь Елла зі своїми синами висадився в 477 р. на острові, перебив усіх бриттів, що потрапили йому на шляху, а інших загнав до лісу, захопивши Андериду [2, с.223]. Завершальною подією першого етапу завоювання можна вважати висадку саксонських вождів Кедрика і Кюнєрика та заснування ними королівства західних саксів – Уессекса. Характерним, на нашу думку, є те, що вже у цей період завойовники намагалися перенести на острові свою соціальну структуру та організацію влади. Доказом цього може служити повідомлення Неннія, згідно з яким сакси почали запрошувати з континенту допомогу після відчутних поразок від бриттів: „...прикликали до себе королів з Германії, щоби ті царювали над ними у Британії...” [5, с.56].

З кінця V ст. починається другий етап завоювання – германці прибувають уже цілими сім'ями, захоплюють землі на південному сході і сході країни, засновують поселення і ведуть безперервну боротьбу з кельтським населенням. Гостроту боротьбі надавало те, що германці намагались оселитися на родючих землях, де якраз і жили корінні мешканці. Археологи знаходять немало зруйнованих кельтських поселень, що свідчить про запеклу боротьбу в цей період [9, с.25].

Майже до середини VI ст. продовжується масове переселення. Це вже не епізодичні набіги, не військова служба і не локалізація окремих загонів, а масова колонізація південної і середньої частин Британії. Сьогодні відомо більше 1500 могильників із 5000 поховань англосаксів, що датуються до V ст. [8]. Витісняючи бриттів на захід і північ (Уельс, Корнуолл), германці створювали свої поселення, іноді використовуючи залишки римських укріплень. Та все-таки і в областях їхнього основного розселення якась частина кельтського населення вціліла: у судових книгах і в інших пам'ятках згадуються бритти, правда, як невільники, які знаходяться в залежності від германців. Багато елементів постримської традиції на островах збереглися і в англосаксонському суспільстві, зокрема назви королівств (Берніція, Дейра, Кент) і кельтські імена нових королів (Кедрика чи Кедвалла) Таким чином, після півторастолітньої боротьби з місцевим населенням англосакси заволоділи сходом острова (до 55 паралелі) і великою частиною півдня.

Уже близько 600 р. бачимо певне політичне членування освоєних германцями земель. З'являється свідоцтво про 14 „королівств” (як їх називає Беда Досточтимий та інші автори), десять з яких розташовувалися у південній Англії. Серед них панівне становище займали сім: Кент, Суссекс, Уессекс, Ессекс, Нортумбрія, Східна Англія (Норфолк і Суффолк) і Мерсія, які відомі в історичній літературі як „гептархія”.

Одночасно слід враховувати й те, ще геополітична специфіка племен і держав англосаксів на той час являла собою ще не сформовані в етнічному визначенні (розумінні) утворення; тому це були скоріше географічні одиниці, а не національно й культурно відокремлені округи. Така особливість географічного розмежування, можна зазначити, стосується й королівства кельтів – Монстера, Ленстера, Міта, Коннахта, Ольстера (Улада), Далріади, Камбрії, Уельса, Корнуолла, держави піктів і культурно-релігійних центрів Лагена (Лайгінна) та Міде [18, с.44].

Відомо, що саме з періоду „гептархії” йде боротьба між англосаксонськими королівствами за титул верховного короля Британії – „бретвальда”. Скоріш за все, завойовники продовжили традицію бриттів та ірландців передачі верховної влади над усім островом єдиному правителю. Крім того, у матеріальній культурі завойовників виявлено предмети, що так чи інакше пов'язані з англосаксонськими королями і відносяться до римського і постримського часу (наприклад, штандарт із Саттон-Ху [9, с.42-51] та ін.). Традиція одноосібної влади знайшла пізніше відображення і в намаганні підкорити Христову Церкву одному владці.

Саме виокремлення цих семи королівств (гептархії) стало зручним для розповсюдження християнства серед англосаксів. Адже всі племена германців, які колонізували Британські острови, були язичницькими. Поряд із поклонінням чисельним богам германського пантеону, серед них у першу чергу Водену (Одіну), від якого, як вважали, походив кожен королівський рід (крім королів Ессекса), була широко розповсюджена віра в існування злих духів і чудовиськ, у магічну силу заклинань. „Немає нікого, хто був би проникнутий такою ж вірою в прикмети і гадання за допомогою жереба, як вони, – писав про древніх германців Тацит. – Виймають вони жереб без усіляких затій. Зрубану з плідного дерева гілку вони нарізають плашками і, наносячи на них особливі знаки, висипають потім як-небудь на білосніжну тканину. Після цього... жрець племені..., підносячи молитви богам і споглядаючи небо, тричі виймає по одній плашці і тлумачить пророцтво у відповідності з вишкрябаними на них раніше знаками” [6, с.357].

Язичницький світ англосаксів, як і інших германських народів, – світ богів-воїнів, які дають людям головне – удачу в бою і славу відважного воїна. Цей світ населяли і герої – прославлені вожді, безстрашні і непереможні витязі минулих часів, слава яких продовжувала жити і слугувала прикладом для нових і нових поколінь. Тому, звичайно, на початку своїх завоювань англосакси прагнули знищити християнство на захоплених землях, де „стіни всіх міст були зруйновані ударами таранів, їхні мешканці разом із предстоятелями церкви, священники разом з народом були кинуті на землю, в той час як всюди блискали мечі і тріщало полум'я. Сумне видовище! Скрізь на вулицях, серед каменю зруйнованих веж, стін і святих вівтарів лежали тіла... і не було для них інших гробниць, крім руїн будинків чи нутрощів диких звірів і птахів небесних” [4, с.267].

У західній частині, їм непідвладній, Церква вижила, підтримувана зі сторони дочірньою Кельтською (Ірландською) Церквою. Утискувані завойовниками, кельтські племена знайшли притулок у горах Уельсу та Корнуоллу. Деякі з бриттів переселялись і на континент – Галлію, Арморіку, яка була християнізована ще їхніми предками.

Але вірогідно, що християнство у Британії мало таки безперервну історію. У Східній Британії утиски язичників-саксів усе більше ускладнювали спілкування з континентальною Церквою, про що свідчить відсутність у джерелах, починаючи з другої половини V ст., відомостей про церковні справи на островах. Тому потрібно опиратися на британські матеріали, археологічні, епіграфічні й літературні, доповнені ірландськими джерелами. Картина, що вимальовується з них, показує постійне поступове поширення християнства на захід островів. У бриттському королівстві Стратклайд знайдені залишки двох християнських кладовищ. Ці відкриття були зроблені завдяки написам на знаменитому Кетстоуні, що стоїть серед могил у Керклістоні, у шести милях на захід від Единбурга, і на ще більш знаменитому могильному камені з Йерроукерка поблизу Селкерка, який також колись стояв на великому християнському кладовищі. Найдревнішим із них вважається камінь Latinus на острові Уїтгорн, що датований V або VI ст. Найбільш цікавим із Керкмадрайських каменів, поставлених трьом священникам, очевидно можна також датувати V ст. Ці камені та два камені в Уїтгорні поставлені на честь християн і, напевно, розташовані на місці древніх церков [13, с.207]. У ході розкопок поблизу були знайдені ранні храми, а саме на місці каплиці св. Нініана на острові Уїтгорн, в однойменному поселенні і на о. Ардуелл [16, с.80].

Тому на територіях, підвладних англосаксам, християнство не було повністю знищене. Саме Церква відіграла найбільш дієву роль у долі країни. Потрібно відзначити, що впродовж язичницького періоду своєї історії англосакси слугували бар'єром, що відокремив кельтське християнство від його римських коренів. Англійський історик Дж. Грін так охарактеризував їхній духовний стан: „Із всіх германських прибульців одні англи залишилися чужими вірі Імперії, в розрусі якої вони брали участь. Нова Англія була язичницькою країною. Замки і кордони країни, навіть дні, отримали імена нових богів” [12, с.433]. Адже для навернення англосаксів нічого не було зроблено старим британським духовенством; навпаки, воно саме у завойованих областях впадало у дикість. Ненависть між переможцями і переможеними була надзвичайно сильною; перші вважали останніх за рабів, не дозволяючи їм відновлювати зруйновані храми, а „самі вони вперто перебували в язичництві” [14, с.238].

Висновки. Підводячи підсумок англосаксонського завоювання Британських островів, можемо зробити певні висновки. Римська влада, не маючи змоги надалі стримувати нові хвилі наступу

варварських племен, покидає Туманний Альбїон, залишивши місцевому населенню свою власну культуру і розвинену інфраструктуру. Там на островах, де Рим не панував, збереглася власна доморощена культура, яка багато чим відрізнялася від материкової. Населення цих земель вело безперервні набіги на британські території, через що ті, втративши військову підтримку в особі римських легіонів, закликали на допомогу германські племена. У досить короткий термін англосакси змогли зайняти панівне становище на островах, підкорили собі бриттів і сформували королівства, які пізніше у наукових колах отримали назву „гептархії”.

Разом із занепадом римської культури і внаслідок англосаксонської експансії втрачає свої позиції на островах і християнство. Германські колонізатори на початку свого вторгнення намагалися знищити послідовників Христа та їхні святині, а уціліле британське духовенство саме не хотіло займатися розповсюдженням віри, залишивши все на самоплив. Лише на територіях, непідвладних англосаксам, християнство набуло ще більшого розквіту, що і дало змогу виокремитися такому феноменові середньовічного християнства як Кельтська Церква.

Література

1. Аммиан Марцеллин. Римская история / Аммиан Марцеллин. – СПб., 1994. – 576 с.
2. Англосаксонские хроники (период до 750р.) // Беда Достопочтенный. Церковная история народов англос. – СПб., 2003. – С. 220-236.
3. Беда Достопочтенный. Церковная история народов англос / Беда Достопочтенный. – СПб., 2003. – 363 с.
4. Гильда Премудрый. О разорении Британии. Фрагменты посланий. Жития Гильды / Гильда Премудрый. – СПб., 2003. – 464 с.
5. Ненний. История бриттов / Ненний // Гальфрид Монмутский. История бриттов. – М., 1984. – 288 с.
6. Тацит Корнелий. О происхождении германцев и местоположении Германии / Тацит Корнелий // Тацит Корнелий. Сочинение в двух томах. – М., 2003. – 992 с.
7. Nennius. The Historia Brittonum / Nennius. – L., 1819. – 194 p.
8. Беккен Вильям. Конец римской Британии: оценка англосаксонских вторжений пятого столетия / Вильям Беккен // http://britton.narod.ru/reconstr/end_r_b/endrb_text.htm.
9. Вильсон Дэвид М. Англосаксы. Покорители кельтской Британии / Дэвид М. Вильсон. – М., 2004. – 190 с.
10. Глебов А.Г. Adventus saxorum u litus saxonicum: к вопросу об англосаксонском завоевании Британии / А.Г. Глебов // Научные труды исторического факультета. – Воронеж, 1998. – Вып. 3. // http://www.tuad.nsk.ru/~histjry/Author/Russ/G/GlebovAG/z3_aggl.html.
11. Глебов А.Г. Король и власть: политические идеи Альфреда Великого / А.Г. Глебов // <http://www.main.vsu.ru/~cdh/Articles/01-01a.htm>.
12. Грин Д.Р. История Англии и английского народа / Д.Р. Грин. – М., 2005. – 752 с.
13. Диллон М., Чедвик Н.К. Кельтские королевства / М.Диллон, Н.К.Чедвик. – СПб., 2002. – 512 с.
14. Поснов М.Э. История Христианской Церкви / М.Э. Поснов. – Брюссель, 1991. – 614 с.
15. Садовская М.С. Дислокация и этнический состав римских войск на территории вала Андриана в Британии (по данным эпиграфики) / М.С. Садовская // Из истории античного общества. – Горький, 1975. – Вып. 1. – С. 98 – 114.
16. Хендерсон Изабель. Пикты. Таинственные воины древней Шотландии / Хендерсон Изабель. – М., 2004. – 217 с.
17. Martyn J. Whittock. The Origins of England: 410 to 600 / Martyn J. Whittock. – L., 1986. – 273 p.
18. Mayr-Harting Henry. The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England / Mayr-Harting Henry. – L., 1972. – 351 p.
19. Myres J. N. L. The English Settlements, the Oxford History of England / Myers J. N. L. – Oxford, 1986. – 248 p.
20. Stenton F. M. Anglo-Saxon England / Stenton F. M. – Oxford, 1989. – 812 p.

Vitaliy Buchovsky

Christian Church in the British Isles during the Anglo-Saxon Conquest

This article analyzes the main stages of the Anglo-Saxon conquest of the British Isles and considers the situation of Christianity in this period.

Keywords: British Isles, Anglo-Saxons, Christianity, church, heptarchy.

Надійшла до редакції 13.03.2015 р.